

הרב משה גינצלר

ירושלים

מלחמות מדין והכנעני מלך ערד

במהלך ספר במדבר מסופר על מסעי בני ישראל בעבר הירדן המזרחי. בני ישראל עולים צפונה ממדבר צין אל עבר הירדן עד גבול ארץ אדום, שם מת אהרן בהר ההר¹; משם והלאה עוסקים בני ישראל בכיבוש עבר הירדן כמצוות ה', עד שבסוף הספר עומדים ישראל אל מול הירדן, נכונים לכיבוש הארץ, שלפניו ייאסף משה אל אבותיו ויהושע יחל להנהיג את העם.

סיכום מאורעות עבר הירדן המובאים בספר במדבר

אם נסכם את סדר המאורעות שבחלק זה של ספר במדבר, הרי אלו הם השנויים בו:

א. ביאת העם אל קדש שבדרום ארץ אדום: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים צֵן בְּחֹדֶשׁ הָרֵאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ"².

ב. בקשתם מאדום שיתיר להם לעבור בגבולו, "נַעֲבְרָה נָא בְּאַרְצְךָ", וסירוב אדום: "וַיִּמָּאֵן אָדוּם נֹתֵן אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבְלוֹ וַיִּטּ יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו"³.

ג. מלחמת הכנעני מלך ערד בישראל: "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֵרֶד יוֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שָׁבִי: וַיִּדַר יִשְׂרָאֵל נָדָר לֵה' וַיֹּאמֶר אִם נֹתֵן תִּתֵּן אֶת הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמֹתִי אֶת עֲרִיהֶם: וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיִּחַרֶם אֶתָּהֶם וְאֶת עֲרִיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה"⁴.

ד. המעקף על אדום, מואב ועמון על-מנת להגיע אל ממלכות האמורי שבצפון עבר הירדן המזרחי: "וַיִּסְעוּ מֵהַר הַהָר דֶּרֶךְ יַם סוּף לְסַבֵּב אֶת אֶרֶץ אָדוּם", משם נסעו עד לחנייתם "בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ", ומשם נסעו וחנו "מֵעֵבֶר אֶרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיָּצֵא מִגְּבוּל הָאֱמֹרִי, כִּי אֶרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי"⁵.

ה. המלחמה בסיחון מלך חשבון: "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי לֵאמֹר: אַעֲבְרָה בְּאַרְצְךָ... וְלֹא נֹתֵן סִיחֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבְלוֹ, וַיֹּאסֶף סִיחֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיִּצָּא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יְהִצֵּה וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חֶרֶב וַיִּירֶשׁ אֶת אֶרְצוֹ מֵאֶרְנוֹן עַד יַבֵּק עַד בְּנֵי עַמּוֹן"⁶.

¹ במדבר כ.

² במדבר כ, א.

³ סוף פרק כ.

⁴ במדבר כא, א-ג.

⁵ במדבר כא, ד-יג.

⁶ במדבר כא, כא-כד.

מנחם אב תשע"ח מילון ט

ו. המלחמה בעוג מלך הבשן: "ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי: ... ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד ויירשו את ארצו:"⁷.

ז. שיבת בני ישראל דרומה עד לחנייתם בערבות מואב: "ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו:"⁸, או כבפרשת מסעי: "ויחנו על הירדן מבית הישמית עד אבל השטים בערבת מואב:"⁹, ושם אירע מעשה פעור: "וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב: ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן: ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל:"¹⁰.

ח. מלחמת מדין: "וידבר ה' אל משה לאמר. צרור את המדינים והפיתם אותם: כי צררים הם לכם בנבליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור:"¹¹, ועל כן מגיע הציווי: "נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים ... לתת נקמת ה' במדין:"¹². בני ישראל נחלצים למלחמה, י"ב אלף חלוצי צבא ובראשם פינחס בן אלעזר כמשוח מלחמה: "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר: ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם, ... ואת בלעם בן בעור הרגו בקרב: וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזו: ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טירתם שרפו באש: ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה:"¹³.

ט. כיבושי בני גד ובני ראובן ובני חצי שבט המנשה בממלכות האמורי, הבשן והגלעד¹⁴. כל המאורעות הללו מופיעים במדויק ובקיצור נמרץ אף בפרשת מסעי, המסכמת מבחינה זו את ספר במדבר כולו.

תיאור המאורעות בספר דברים

אולם בתחילת ספר דברים, מסכם משה רבינו את מסעי בני ישראל בעבר הירדן המזרחי, ומצייר תמונה דומה אך בכל-זאת שונה במספר פרטים מזו האמורה בספר במדבר. בין השינויים הבולטים הוא היעדרם של שני מאורעות עיקריים שנמנו לעיל מדברי משה.

ואלו דבריו של משה הנוגעים לענייננו:

⁷ במדבר כא, לג-לה.

⁸ במדבר כב, א.

⁹ במדבר לג, מט.

¹⁰ במדבר כה, א-ג.

¹¹ במדבר כה, טו-יח.

¹² במדבר לא, ב-ג.

¹³ במדבר לא, ז-יא.

¹⁴ במדבר לב, לט-מב.

"ותשבּו בקדש ימים רבים: ... ונפןּ ונסע המדבּרה דרדוּ ים סוף כּאשר דבּר ה' אלי ונסבּ את הר שעיר ימים רבים: ויאמר ה' אלי לאמר: רב לכם סב את ההר הזה פּנוּ לכם צפּנה: ... ונעבר מאת אחינוּ בני עשו הישבּים בשעיר מדרדוּ הערבה מאילת ומעצין גבר ונפןּ ונעבר דרדוּ מדבּר מואב: ויאמר ה' אלי אל תצד את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצוּ ירשהּ כי לבני לוט נתתי את ער ירשהּ: ... וקרבת מול בני עמון אל תצד ואל תתגר בם כי לא אתן מארצוּ בני עמון לך ירשהּ כי לבני לוט נתתי ירשהּ: ... ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום, ... ולא אבה סיחון מלך חשבון העברנוּ בו, ... ויתנהוּ ה' אלהינוּ לפנינוּ ונךּ אתוּ ואת בנינוּ ואת כל עמוּ: ונלכד את כל עריוּ בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנוּ שריד: ... ונפןּ ונעל דרדוּ הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתנוּ הוא וכל עמוּ למלחמה אדרעי: ... ויתן ה' אלהינוּ בידנוּ גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמוּ ונפּהוּ עד בלתי השאיר לו שריד: ונלכד את כל עריוּ בעת ההוא: ... ונקה בעת ההוא את הארצוּ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון, ... ועריוּ נתתי לראובני ולגדי: ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארצוּ לכל הבשן ההוא יקרא ארצוּ רפאים: יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארצוּ עד גבול הגשורי והמעבתי ויקרא אתם על שמוּ את הבשן חות יאיר עד היום הזה: ולמכיר נתתי את הגלעד: ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנוּ: ... ונשבּ בגיא מול

בית פּעור:¹⁵

משה מזכיר בזה אחר זה את המאורעות הללו: ביאת העם אל קדש; הידברותם של בני ישראל עם בני אדום, המסתיימת בעיקוף הגדול על פני אדום, מואב ועמון על-מנת להגיע אל ממלכות האמורי שבצפון (וכאן מוסיף משה ומבאר מדוע בוצע העיקוף הגדול הזה – בדבר ה', אשר פקד: "אל תצד ואל תתגר בם, ... כי לבני לוט נתתי ירשהּ"); המלחמה בסיחון מלך חשבון; המלחמה בעוג מלך הבשן; כיבושי בני גד ובני ראובן ובני חצי שבט המנשה בממלכות האמורי, הבשן והגלעד; ולבסוף, השיבה דרומה עד לחניה בערבות מואב, שם בא גם רמז אודות מעשה פּעור ("ונשבּ בגיא מול בית פּעור", וכדפירש"י שם).

הכול בדיוק כפי שנשנה לעיל, מלבד שני מאורעות גדולים שלא הוזכרו כאן ולו ברמז קל: מלחמת הכנעני מלך ערד, ומלחמת מדין. מדוע פוסח משה על שתי המלחמות הללו? הלא אין אלו אירועים של מה בכך, אותה מלחמה עם הכנעני בה השיבו ישראל מלחמה שיערה לאויביהם וניצחום בזכות מעשיהם הטובים (וכפי שהאריך רלב"ג בתועלותיו שם), ומלחמת מדין אשר "לא נשמע מלחמה כמוה, שלא נפקד מזרע ישראל אחד, ומתו חמשה מלכים, ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו ל"ב אלף" (ראב"ע¹⁶)!

¹⁵ דברים א, מו – ג, כט.

¹⁶ במדבר כג, כד.

"מלך ערד זה עמלק"

לפי המקרא גופו קשה ליישב תמיהה זו, ולא מצאתי מי שיעמוד בכך¹⁷. אמנם, ייתכן שלפי דברי חז"ל ניתן למצוא יישוב לדבר. לפי שדרשו חז"ל¹⁸: "וישמע הכנעני מלך ערד, מי היה מלך ערד? זה עמלק", והביא דבריהם רש"י על אתר¹⁹. ובאמת דרשה זו אינה אלא פשוטו של מקרא ממש, וראייתה בצידה. שהרי מצינו: "עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבوسی והאמרי יושב בקר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן"²⁰; ואם כן לא ייתכן שהכנעני, שמרכזו היה בשפלת החוף ובבקעת הירדן, הגיע עד לנגב – ובוודאי שלא היה בערד; אלא מי היה שם, "עמלק יושב בארץ הנגב"!

ונראה להסביר דבריהם עוד, שהרי מצאנו גם בספר שופטים: "ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד, וילך וישב את העם"²¹; ומאוחר יותר, בשמואל נאמר, "ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו"²², והרי שהקיני ישב בתוך עמלק, והקיני היה בערד, ומכאן שערד מושבת עמלק מאז ומעולם.

כיבוש הארץ ומלחמת השעה

לפי זה מובן מדוע משה מתעלם ממלחמות ערד ומדין. הלא מטרת משה בדבריו היא לתמצת את כל השלבים שהובילו לבואם של בני ישראל לארץ ישראל, ולפיקך מובן שהוא מתמקד בשני נושאים: כיבוש הארץ, אשר מהווה את מטרת יציאתם ממצרים, וחטאי בני ישראל החוזרים ונשנים, אשר גרמו להם להתרחק מהארץ המובטחת ולהוסיף ולהיות במדבר ארבעים שנה. נושאים אלו הם היחידים המרכיבים את דברי משה, ולא מאורעות אחרים שקרו בדרכם ממצרים.

המלחמות במדין ובעמלק אינן חלק מכיבוש הארץ, ומכמה סיבות. הראשונה, שכיבוש הארץ הוא לקיחת ארץ ישראל מידי ז' עממי כנען: הלא כבר אצל אברהם נאמר,

ביום ההוא פרת ה' את אבְרָם בְּרִית לְאֹמֶר לְזֶרְעוֹ נְתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהַר מִצְרַיִם
עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת: אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקְּדָמְנִי: וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת
הַרְפָּאִים: וְאֶת הָאֲמֹרִי וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַגְּרִגְשִׁי וְאֶת הַיְבוּסִי: (בראשית טו, יח-כא)

¹⁷ ואמנם, מצינו (דברים י, ו): "ובני ישראל נסעו מבְּאֶרֶת בְּנֵי יַעֲקֹב מִסֻּרָה שֵׁם מֵת אֶהֱרָן וַיִּקְבְּר שָׁם וַיִּכְהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַחְתָּיו". וכתב רש"י שם, ומקורו בירושלמי יומא (פרק א, הלכה א), וז"ל בתוך דבריו: "... אף זה מן התוכחה: עוד עשיתם את זאת, כשמת אהרן בהר לטרף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד, יראתם לכם מן מלחמת מלך ערד ונתתם לב לחזור למצרים, וחזרתם לאחוריים שמונה מסעות עד בני יעקב, ומשם למוסירה, שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם, עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם". לפי זה, אולי רמזה כאן מלחמת הכנעני מלך ערד. אולם אין זה כפי פשוטו של מקרא, ועיין רמב"ן וראב"ע ורשב"ם ועוד שכותבים כולם שלפי פשט המקראות רחוק לומר כרש"י. ר' יוסף בכור שור (וכן הוא בדעת זקנים על התורה) מצא במקום אחר רמז לכנעני מלך ערד, בדברים א, מד: "ויצא האמרי הישב בקר והוא לקראתכם", וכתבו ר"י בכור שור והדעת זקנים כי המקרא מתייחס כאן למלך ערד; אולם בפשוטו של מקרא ברור שם שהכוונה למעפילים, וכמו שפירשו כל שאר המפרשים שם. ובאשר למדין, לא ראיתי שום מפרש שמצא לה רמז בדברי משה.

¹⁸ במדבר רבה יט, כ; תנחומא חוקת יח, ועוד.

¹⁹ פירושו לבמדבר כא, א.

²⁰ במדבר יג, כט.

²¹ שופטים א, טז.

²² שמואל א טו, ו.

ואף בזמן שעבוד מצרים מבואר שרצון הקב"ה כלפי ישראל הוא להעלותו מן הארץ שהוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: (שמות ג, ח)²³

ארץ שבעת העממין, ולא ארץ מדין ועמלק; אין מצווה לכבוש את ארצות מדין ועמלק, ואין מצווה להכריתם מן הארץ כדי לא להיטמא בתועבותיהם. המלחמות נגדם היו צורך השעה, אולם כאשר משה סוקר את ראשית הכניסה לארץ שנעשתה בזמן בו הוא הנהיג את ישראל, ודאי שאין צורך לתאר את המלחמות הצדדיות באויבים שונים שאינם מז' העממין.

סיבה נוספת היא שבספר שופטים אנו מוצאים כמה מילים על שיטות המחיה של בני מדין ועמלק יחדיו: מסופר שם,

וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מְדִינָוָה וְעַמְלֵק וּבְנֵי קֵדָם וְעָלוּ עֲלָיו: וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת יְבוּל הָאָרֶץ עַד בּוֹאָה עֵזָה וְלֹא יִשְׁאִירוּ מַחֲיָה בְּיִשְׂרָאֵל וְשָׂה וְשׂוֹר וְחַמּוֹר: כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ וְאֶהְלִיָּהֶם וּבָאוּ כְּדֵי אֲרָבָה לָרֶב וְלָהֶם וְלִגְמֻלֵיהֶם אֵין מְסָפֵר וַיָּבֹאוּ בְּאֶרֶץ לְשַׁחֲתָהּ: וַיִּדַל יִשְׂרָאֵל מְאֹד מִפְּנֵי מְדִינָוָה וַיִּזְעַקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה': (שופטים ו, ג-ו)

מתיאור זה נראה כי מדין ועמלק לא היו מתפרנסים מיגיע כפיהם; אכן ארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש היא, אולם הנגב הרי הוא "מנוגב מכל טוב"²⁴, ובשל סיבה זו לא יכלו להתגורר שם הכנעני והחתי והאמורי ושאר עממי כנען, שפרנסתם משטחי החקלאות שלהם; בארץ הנגב יכולים לחיות רק שודדים וליסטים אשר השממה מהווה להם מסתור ומשם הם יורדים ובוזזים את שכניהם²⁵. מדין ועמלק לא חיו בערי יישוב חקלאיות, ולא שלטו בשדות וכרמים או צאן ובקר; ועל כן, למלחמה בהם לא הייתה כל חשיבות לעניין כיבוש הארץ, שהרי בני ישראל, שמטרת כניסתם לארץ ישראל היא לשבת איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולעסוק בעבודת האדמה, אינם יכולים לחיות באזורים כאלו. לפיכך אין צורך למשה להזכיר את המלחמות בהם בבואו לתאר את ההיאחזות בארץ ישראל.

ובזה יבואר היטב גם הפסוק הבא בתחילת ספר דברים, ובו מודגש כי משה דיבר אל בני ישראל "אֲחֵרֵי הַפֶּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְאֶת עֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתָּרֶת בְּאֶדְרָעִי"²⁶, ושוב אין מוזכרים מדין ומלך ערד; אלא דכבר פירש רש"י שם, שסיבת ההדגשה היא כי "אמר משה: אם אני מוכיחן קודם שייכנסו לקצת הארץ, יאמרו: מה לזה עלינו, מה היטיב לנו? ... לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפנייהם והורישם את ארצם, ואחר כך הוכיחם". וכיוון שבמלחמות מדין ועמלק אין כל טובה לישראל, שהרי לא ירשו את ארצם אלא השמידוהו וכן לא היה זה צורך יישוב הארץ, על כן אין מקום להזכירן.

²³ וכן שם בפסוק יז.

²⁴ לשון רש"י ביהושע טו, יט; וכן כתב גם בשופטים א, טו. יצויין שפסוקים אלו מתייחסים לנגב כסוג ארץ ולא כשטח גיאוגרפי, שהרי שם מדובר באיזור המדברי של הר חברון, ועליו נסובים דברי רש"י.

²⁵ אורח חיים זה הוא המביא את עמלק לפשוט על בני ישראל במדבר, לפי פשט המקראות. ובאמת, לפי דברי רבותינו, ישבו השבטים בארץ ישראל מן הצפון ועד מדבר יהודה, אך מסוף הארץ המקבילה לים-המלח ומטה לא הייתה אף עיר עברית אחת, למעט עציון גבר היא אילת שעל חוף ים-סוף, שכן הנגב לא התאים להתיישבות.

²⁶ דברים א, ד.

מנחם אב תשע"ז מילון ט

נקודה מעניינת היא שמשה אינו היחיד הפוסח על המלחמות בכנעני מלך ערד ובמדין, ובתנ"ך כולו לא מופיע ולו פעם אחת זכרון המלחמות הללו; הניצחון על סיחון ועוג ושאר עממי כנען מוזכר פעמים רבות, כמו אצל נחמיה בתפילתו:

וַתֵּתֶן לָהֶם מִמְּלָכוֹת וְעַמִּים וַתְּחַלֶּקם לַפָּאָה וַיִּירְשׁוּ אֶת אֶרֶץ סִיחֹן וְאֶת אֶרֶץ מֶלֶךְ הַחִטָּיִם
וְאֶת אֶרֶץ עֹג וְאֶת מֶלֶךְ הַבְּשָׁן...:

וַיָּבֵאוּ הַבָּנִים וַיִּירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וַתִּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת יִשְׁבֵי הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם בְּיָדָם וְאֶת
מְלָכֵיהֶם וְאֶת עַמִּי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כְּרִצּוֹנָם: (נחמיה ט, כב-כד)

וכן בספר תהילים:

שְׁהִיבָה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן וְלִכְלָל
מִמְּלָכוֹת כְּנַעַן: וְנָתַן אֶרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: (תהילים קלה, י-יב)

וכן:

לְמַכָּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: וַיַּהַרְג מְלָכִים אֲדִירִים כִּי לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: לְסִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן כִּי לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: וְנָתַן אֶרְצָם לְנַחֲלָה כִּי
לַעֲוֹלָם חֲסָדוֹ: (תהילים קלה, יז-כא)

ובמקומות נוספים, אולם בניגוד בולט לכך, הנצחונות הניסיים על מדין והכנעני מלך ערד אינם מוזכרים במקרא עוד כלל.

יתירה מזאת מוצאים אנו אצל יפתח הגלעדי, השולח מלאכים אל בני עמון ומצווה עליהם לאמר:

כֹּה אָמַר יַפְתָּח, לֹא לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן: כִּי כִּי בַעֲלוֹתֶם
מִמִּצְרַיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד יָם סוּף וַיָּבֵא קְדָשָׁה: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מְלָאכִים אֶל מֶלֶךְ
אֲדוֹם לֵאמֹר אֲעֲבֹרָה נָא בְּאֶרְצְךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֲדוֹם וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה
וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשׁ: וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסֹב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֵא מִמִּזְרַח שְׁמֶשׁ
לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּ בְּעֵבֶר אֲרָנוֹן וְלֹא בָּאוּ בְּגִבּוֹל מוֹאָב כִּי אֲרָנוֹן גְּבוּל מוֹאָב: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל
מְלָאכִים אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חִטָּיִם וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעֲבֹרָה נָא בְּאֶרְצְךָ עַד
מְקוֹמִי: וְלֹא הָאֱמִין סִיחֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבּוֹל וַיִּאֲסֹף סִיחֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיַהֲצֵה
וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל: וַיִּתֵּן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת סִיחֹן וְאֶת כָּל עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיִּכּוּם וַיִּירְשׁוּ
יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא: וַיִּירְשׁוּ אֶת כָּל גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאֲרָנוֹן וְעַד
הַיַּבֵּק וּמִן הַמִּדְבָּר וְעַד הַיַּרְדֵּן: וְעַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
וְאֶתָּה תִירְשָׁנוּ: (שופטים יא, טו-כב)

הנה שוב חוזרים ונשנים בדברי יפתח כל המאורעות אשר אירעו את בני ישראל בעבר הירדן – קדש, ההידברות עם בני אדום, המעקף על פני אדום ומואב ועמון אל הצפון, והמלחמה בסיחון ובעוג; ורק מדין ומלך ערד אינם מופיעים כאן! ואמנם אפשר לדחוק וליישב בפנים אחרות, ולטעון כי לא הזכיר יפתח לפני מלך עמון אלא מעשים הנוגעים במישרין אל בני עמון. אולם ההתעכבות על המעשה בבני אדום מוכיחה שיכול היה יפתח לשלב בדבריו גם

את מלחמות ישראל המופלאות כנגד מדין ומלך ערד, ואף על פי כן לא עשה זאת, ובכך הצטרף למשה ודוד ונחמיה המתעלמים מהן. ולפי האמור לעיל יש ליישב את כל המקראות על אותו העניין, ולבאר כי מלחמות מדין וערד-עמלק לא היו אלא מכשולים צדדיים בדרך אל ארץ חמדתנו, ועל כן אינם נכללים בין מאורעות הכניסה לארץ העיקריים עליהם מודים אנו לה' המוריש מפנינו גויים, שהרי לא הייתה בהם לא מצווה ולא צורך הארץ, אלא כורח השעה בלבד²⁷.

ואם נכונים הדברים, הרי שעלה בידינו הסבר לתופעה נוספת. בני ישראל, בבואם ארצה, לא נהגו להשמיד ולכלות את כל הנקרה בדרכם ללא סיבה; נהפוך הוא, כללים סדורים ניתנו להם, ואפילו עצי מאכל נאסר עליהם לכרות במלחמה אם לא לצורך גדול²⁸. ואכן כך נוהגים בני ישראל בכל מלחמותיהם, בסיחון ובעוג ובכל ממלכות כנען: הם הורגים את בני המקום ומתיישבים בארצם. אולם במלחמה בכנעני מלך ערד יושב הנגב ובמלחמת מדין מוצאים אנו נוהג שונה. שכן במלחמת מדין מצינו:

וְאֵת כָּל עֲרִיקָהּ בְּמוֹשְׁבֹתֶיהָ וְאֵת כָּל טִירְתָּם שָׂרְפוּ בְּאֵשׁ: (במדבר לא, י)

השמדה מוחלטת של כל המקום. ואף במלחמת הכנעני מלך ערד מובא "וַיִּחָרַם אֶתְהֶם וְאֵת עֲרִיקָהּ". וכבר תרגם אונקלוס: "וַגְּמַר יְתָהוֹן וְיָת קְרוֹיָהוֹן", שהשמידו בני ישראל את כל עריהם, וכן ביארו ביונתן ובתרגום ירושלמי שם²⁹. ואכן, הביטויים "וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָעָרִים הָאֵלֶּה, וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל עָרֵי הָאֲמָרִי", וכן "וַיִּירְשׁוּ אֶת אֶרְצוֹ" וכדומה מצויים רק בסיחון ובעוג, ובולט חסרונם בסיפורי מלחמות מדין והכנעני מלך ערד.

הדבר אומר דרשני, מדוע דווקא אצל מדין ועמלק אנו מוצאים התנהלות חריגה כזו של בני ישראל? ואולי העניין הוא על פי האמור לעיל, שכיוון שמקומות המחיה של בני עמלק ומדין, עם ועם במקומו, לא היו ראויים למושב בני ישראל ולא היו אלא מעוזי ליסטות וקיני שבטי-נוודים, הרי שבוודאי ובוודאי יש להחריבם עד היסוד ולא להותיר זכר למושבותם וטירותם; מה שאין כן בממלכות סיחון ועוג ויתר עממי כנען³⁰.

ומובן בזה פשט הכתובים, וזכינו שיהיו לנו בזה דברי חז"ל לעינינו בבואנו לבקש את פתרון המקרא.

²⁷ ובאמת ברור שהמלחמה בסיחון ובעוג הייתה זו שעשתה רושם רב על יושבי כנען, וכפי שמוצאים ביהושע בכמה מקומות (ב' י; ט, י), וכמו שכתב רש"י (במדבר כב, ב): "אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה!", וייתכן שזו הסיבה שהמלחמה בסיחון ובעוג מובלטת במקרא כולו. אולם קשה לומר שסיבה זו היא שהביאה להתעלמות מוחלטת במקרא כולו ממלחמות מדין וערד, שכמה ניסים מופלאים היו שם; ולגבי דברי משה בספר דברים לא שייך לומר כן כלל, שהרי לא בא להודות על הכיבושים אלא לספר את המאורעות שבאו על בני ישראל בעבר הירדן, ועליו לתאר גם את מלחמות מדין וערד.

²⁸ דברים כ, יט-כ.

²⁹ והנה באמת כל התרגומים מבארים שזו כוונת הפסוק (השורש הארמי גמ"ר משמעותו הרס ואובדן מוחלטים, כבאוונקלוס במקומות שונים: דברים ב, לד; ג, ו; ז, ב ועוד), ואילו כל מפרשי המקרא ללא יוצא מן הכלל הסבירו שם שהכוונה שהקדישו ישראל את השלל לשמיים; דברי התרגומים תואמים לפס' ביהושע (י, מ) "וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָאֶרֶץ הַהִיא וְהַגְּבֹהַּ וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֻׁדָּת, וְאֵת כָּל מַלְכֵיהֶם – לֹא הִשְׁאִיר שְׂרִיד, וְאֵת כָּל הַנְּשָׁמָה הַחַרְמִים כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", ושם "וְאֵת כָּל הַנְּשָׁמָה הַחַרְמִים בּוֹדָאֵי שְׁעֵינֵינוּ 'הַרְג', וְלֹא הִקְדִּישׁ; ובאמת גם לפי פשט המקראות נראה יותר כדברי התרגומים, ואכמ"ל בזה.

³⁰ ואכן, מצינו (יהושע פרקים יב-יג, ע"ש) שיהושע מחלק את כל ערי כנען, ובתוכן את ערי עבר הירדן – אך ערי הכנעני מלך ערד ומדין אינן נזכרות שם; שכן לא חולקו בין בני ישראל, כי לא במקום יישוב היו אלא במדבר.

מדור פולמוס

"פשוטו לשעה מדרשו לדורות"

עמוד 65 – 73

- הרב יעקב שפירא: מכתב ביקורת – עמ' 65
- הרב חיים מצגר: תגובה ומקורות לכלל זה – עמ' 67
- הרב צבי הלוי: שרוע וקלוט בנדבה, לשעה ולדורות – עמ' 72